

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

OTKA Nyilvántartási szám: T038219

ZÁRÓJELENTÉS

BARTAL ANNA MÁRIA

**Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)¹**

Bevezetés

A szociális földprogram a szociális ellátórendszer egy sajátos eleme, amelyet a többször módosított 1993. évi III. törvény (a 47.§-ban) a természetben nyújtott támogatások között ír le.

Sajátossága az, hogy

- nem normatív, hanem (meghívásos pályázati) programfinanszírozásból valósul meg, továbbá
- a többi támogatási típushoz képest kevesebb településen, korlátozottabban érhető el, és végezetül
- a szociális ellátórendszerben lényegében az egyetlen olyan elem, amely *aktív szociálpolitikai* eszközként funkcionál.

A szociális földprogramok 1992-ben azzal a céllal jöttek létre hogy a válságtérségekben „a mezőgazdasági termelésre alkalmas vagyonnal nem vagy azzal csak kismértékben rendelkező, de azt hatékonyan kihasználni nem tudó, szociálisan hátrányos helyzetű családoknak kedvezményes szolgáltatásokkal, juttatásokkal lehetőséget teremtsen a háztáji jellegű kistermelésre, illetve állattartásra, az egyéni és közösségi, valamint a helyi erőforrások kihasználásával.” (SERAFIN, 1997:3)

A földprogramok közel másfél évtizedes működésében - mind a programok „fejlődéstörténete”, mind a kedvezményezettek helyzetének alakulása, valamint a központi támogatáspolitikai és irányítási tekintetében – *négy korszak* határolható el.

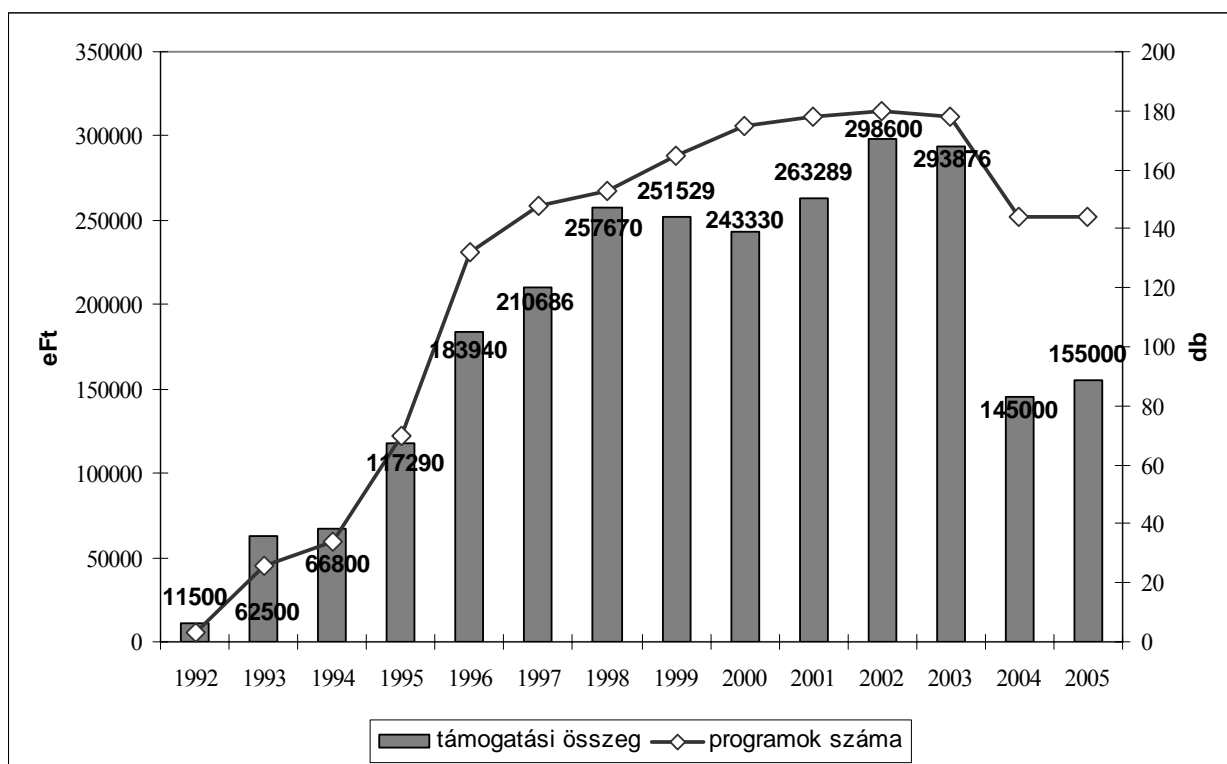
¹ Az eredeti kutatási ideje 2002-2004 volt. A KO-28913/2004. iktatószámú levélben foglaltak szerint a Társadalomtudományi Kollégium Elnöke jóváhagyta a kutatás határidejének 2005. december 31-ig történő módosítását. A módosításra azért került sor, mert egy 2002. évi elszámolási probléma miatt a harmadik évre megítélt csökkentett összegű (903 eFt) támogatást 2004-ben nem kaptam meg.

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

Az első, kísérleti korszakot (1992-1994) a fokozatos, a második korszakot (1995-1999) az extenzív programfejlesztés jellemezte. 1998-ig mind a programok száma, mind a válságkezelő célelőirányzatokból a szociális földprogramokra fordított támogatási összeg évről-évre emelkedett (1.sz. ábra). Ekkorra már kilenc megyére (Baranya, Békés, Borsod, Hajdú, Jász-Nagykun, Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna és Zala), negyvenhét kistérségre terjedt ki a program, és az indulástól fogva közel 240 településen, mintegy 140 ezer embert érintett.

1.sz.ábra. A szociális földprogramok évenkénti számának és támogatási összegeinek változása 1993-2005

Forrás: ICSSZEM

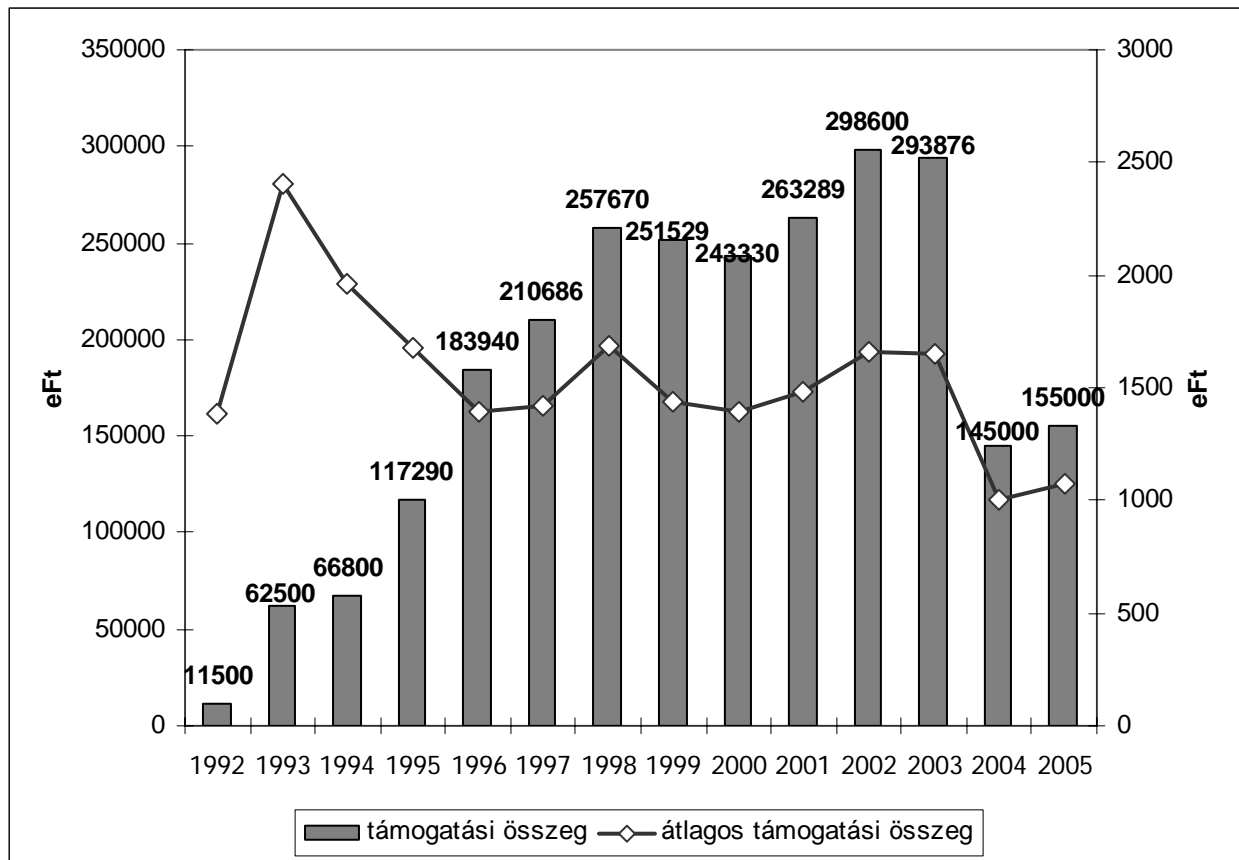
Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez az extenzív növekedés – és általában a szociális földprogramok változásai - *nem egy organikus fejlődés eredményei voltak*, hanem erősen függtek attól, hogy egy adott kormányzati ciklusban a döntéshozatal milyen prioritásokat szavazott meg a szociális földprogramoknak az aktív szociálpolitikai eszközökön belül és ebből következően mennyi jutott a válságkezelő célelőirányzatokból a programokra. *Ez pedig végső soron behatárolta a programok és a bevonható kedvezményezettek számát is.* Mint az alábbi, 2. sz. ábrán látható az extenzív programfejlesztés az egy programra jutó átlagos támogatási összeg

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

látványos csökkenéséhez vezetett. Megfigyelhető, hogy 1996 és 2001 között (az 1998-as és a 2002-es választási évektől eltekintve) az egy programra jutó átlagos támogatási összeg 1,4-1,5-millió forint körül stabilizálódott.

2.sz.ábra. A szociális földprogramok évenkénti átlagos támogatási összegeinek változása 1993-2005

Forrás: ICSSZEM

1997-98 több szempontból is fordulópontnak tekinthető a szociális földprogramok „fejlődéstörténetében”. Egyrészt kidolgozásra került egy *központi koncepció*, amely deklarálta, hogy a földprogramokat a települési szociálpolitika szerves részeként, önkormányzati rendelet alapján kell működtetni. Továbbá, hogy a kedvezményezettek nem munkaviszony alapján, hanem mint független kistermelők kapnak támogatást, vesznek részt a termelési integrációban, amelyben a kedvezményezett saját munkaerejére, képességeire kell építeni, valamint egy fokozatosan működő segítő rendszert kell a programban működtetni és végezetül lehetőséget kell adni a családoknak a szociálisan támogatott helyzetből történő fokozatos kikerülésre. Másrészt a kezdeti

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

közvetlen támogatásfinanszírozást, az Államháztartási Törvény életbe lépésével felváltotta a *programfinanszírozás*. Ez az átállás részben meg is szigorította, de hatékonyabbá is tette a földprogramok programfinanszírozását. Harmadrészt decentralizálódott a programok irányítása, ugyanis létrejöttek a megyénkénti Területi Menedzser Szervezetek amelyek egyszerre látták el – nem kis szerepzevarral küszködve - a pályázatok elbírálását, monitorozását és programok szakmai irányítását.

Míg tehát a kezdeti időszakban egyfajta „*munkateszt*” érvényesült a kedvezményezettek kiválasztásakor, azaz programok célcsoportjai az önként jelentkező, munkanélküli-járadékból vagy jövedelempótló támogatásból élő, főként többgyermekes családok voltak. Ezt a „*munkatesztet*” a földprogramok – mint természetbeni ellátási formák – szociális törvénybe való bekerülésével felváltotta a *rászorultsági elv* érvényesítése. Már a földprogramok kezdeti időszakában is észlelhető volt, de valójában az extenzív programfejlesztés időszakában vált tapasztalhatóvá, hogy a programok *a központi koncepció ajánlását tágitva és a helyi szociális problémákra reagálva jelentősen bővítették a kedvezményezettek körét*, mindenek előtt a nyugdíjasok és a megváltozott munkaképességűek felé.

A szociális földprogramok fejlődéstörténetének *harmadik korszakában* – 2000 és 2003 között – a programok számában egyfajta telítődés állt be, és az egy programja jutó átlagos támogatási összegek növekedése a célelőirányzat támogatás kereteinek növekedésétől függött.. A földprogramok több mint tíz éves története alatt, 2002-ben jutott a legnagyobb támogatási összeg, 298,6 millió forint a földprogramokra. Korábbi vizsgálataink szerint (BARTAL, 2001) ezen időszakban a földprogramok tipikus kedvezményezettjei olyan 35-55 év közötti, nyolc általános iskolai vagy szakmunkás végzettségű nők/férfiak voltak, akik korábban segéd-vagy betanított munkásként dolgoztak. 2003-ban úgy tűnt a szociális földprogramok újabb lendületet kapnak. Megalakult a Szociális Földprogramok Országos Szövetsége, és ebben az évben új finanszírozási formát vezettek be. Kidolgozásra kerül a hároméves szociális földprogram, amely keretein belül a földprogram tovább működtetésére, bővítésére, fejlesztésére olyan szervezetek pályázhattak, amelyek legalább már három éve működtettek programokat.

Ez a lendület azonban – ahogy az *1. sz. ábra* adatai mutatják - jelentősen megtört a földprogramok történetének *negyedik, jelenlegi korszakában*. Mivel 2004-ben és 2005-ben a támogatási összegek a 2003-as év mintegy felére estek vissza, számottevően csökkent a

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

támogatott programok száma is. Ennek okai egyfelől a költségvetési megszorításokban keresendők, aminek következtében például a 2005. évre tervezett 155 millió Ft költségvetési ráfordításból 120 millió Ft a regionális fejlesztési tanácsoknál lévő decentralizált és 35 millió Ft a központi minisztériumi keretből valósult meg. Másfelől a szociális földprogramokat – mint majd a jelentés utolsó fejezetében bemutatjuk – nem sikerült sem az uniós csatlakozás előtt, sem a csatlakozás után integrálni a különböző támogatási projektekbe.

A kutatás céljai és módszerei

Kutatásunk, amely 2002 és 2004 között két – a Tolna megyei Tamási és a Nógrád megyei Szécsényi – kistérségben vizsgálta a szociális támogatottak helyzetét, a szociális földprogramok két utolsó korszakából ad látteleket. A két éves nyomon követéses vizsgálat a következőkben tér a témában végzett más kutatásoktól (lásd: SZOBOSZLAI (szerk.) 2001; SZOBOSZLAI (szerk.) 2003):

- először is a vizsgálati minta kiválasztásánál a megyék helyett a *kistérségeket* tartottuk az elemzés egységeinek, mivel a kistérségek helyzete - ebből következően az ott élő népesség szociológiai jellemzői - még egy megyén belül is rendkívül eltérő sajátosságokat mutathat. Nem beszélve arról, hogy a szociális földprogramokban résztvevők a programba való belépéskor átesnek egyfajta „rászorultsági teszten”, ami akár településenként más és más szempontokat takarhat (lásd: Állami Számvevőszék jelentése, 1998).
- Másodsor – a fentiekből következően is - úgy véljük, a reprezentatív mintavételi eljárások a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek vizsgálatakor jelentősen torzítanak. Egyfelől a programok nem rendelkeznek a kedvezményezettek teljes társadalomstatisztikai adataival, ami lehetővé tenné a korrekt mintavételezést. Másfelől nem tükrözik a résztvevőknek azt a heterogenitását, ami akár egy - egy programon belül is megjelenik. Ezért vizsgálatunkban a programok minden résztvevőjére kiterjedő *teljes megkérdezést* alkalmaztuk.

A földprogramok körében végzett korábbi kutatásaink eredményei (BARTAL, 2001) alapján a vizsgálat kérdésfeltevésai a következők voltak:

- Kik azok a rászorulóak (kor, iskolai végzettség, munkaerő-piaci helyzet alapján), akikről a programot működtető szervezetek (leggyakrabban a helyi önkormányzatok, vagy közhasznú

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

társaságok, illetve alapítványok az önkormányzatokkal egyetértésben) úgy vélik, hogy ez a fajta, természetbeni ellátási forma a legadekvátabb segítségnyújtás számukra?

- Vannak –e tipikus jellemzőik, illetve csoportjaik egy-egy kistérségben a szociális földprogramokban résztvevőknek?
- Ezen csoportok esetében vajon a „produktivitás² megőrzését” szolgálják -e a működő programok – ahogy a szociális földprogramok központi koncepciója célul tűzte ki -, avagy csak helyzetük konzerválódását idézik elő?
- Végezetül a programokban résztvevő roma népesség mely rétegei számára jelentenek valóban szociális támogatást és integrációs lehetőséget a földprogramok, és mely rétegek számára elégtelen ez az ellátási forma, mivel esetükben egy komplexebb (szociális támogató és foglalkoztatási, reintegrációs) programra lenne szükség?

A kutatás idején Tamási kistérségben a kilenc településen működő szociális földprogramoknak 141 kedvezményezettje volt, akiknek megkérdezéséből 106 (75%)³ míg a Szécsényi kistérségben négy településen működött szociális földprogram összesen 208 kedvezményezettel, melyből 163 megkérdezés (78%) volt sikeres.⁴ A továbbiakban a Tamási és a Szécsényi kistérségekben szociális földprogramokban résztvevőkre vonatkozó megállapításainkat e sokaság jellemzői alapján tesszük meg.

A 72 kérdést tartalmazó kérdőív négy fő témacsoportban vizsgálta a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzetét: az első kérdéscsoport a szociális földprogramban való részvétel előzményeire, a második a szociális földprogramban való részvétel tapasztalataira, a harmadik a kedvezményezett foglalkozási életútjának állomásaira (1985-től 2003-ig) és végezetül a negyedik

² A szociális földprogramok elvi koncepciója bevallottan a két háború közötti produktív szociálpolitikai korszak történeti előzményeit felhasználva és újragondolva, a kilencvenes évek elejének (társadalmi, szociális) körülményeire alakítva formálódott ki. A produktív jelzöt a koncepció abban az értelemben használja, hogy „a szociálpolitika alanyai közül a valamilyen fokú munkavégző képességgel rendelkezők csoportját bevonják a szociális jövedelmet előállítók közé.”

³ Diósberény 20, Szárazd 17, Varsád 19, Szakadát 16, Belecska 18, Felsőnyék 8, Mucsi 3, Závod 3, Kisvejke 2 fő. A Mislán működő programot teljesen ki kellett hagyni a mintából, mert a megkérdezés során derült ki, hogy az önkormányzat által megadott kedvezményezetti névsor teljesen dezorientáló volt.

⁴ A Szécsényi kistérségben 64 megkérdezés Szécsényben, 41 Endrefalván, 31 Magyargécen, 27 Nagylócon valósult meg.

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

kérdéscsoport a kedvezményezett társadalomstatistikai jellemzőire, életkörülményeire, illetve szociális helyzetére kérdezett rá.

A Tamási és Szécsényi kistérség, valamint az itt működő szociális földprogramok rövid jellemzése

A Központi Statisztikai Hivatal 2000. évi adatai alapján a *Tamási kistérség a piacgazdaságra való átmenet után stagnáló, a Szécsényi kistérség hanyatló besorolást kapott.* 2002-ben – a kutatás indításakor a Tamási kistérséget előregedőbb korszerkezet jellemezte, mint a szécsényit. A foglalkoztatás szerkezetében még a piacgazdaságra való áttérés után is jól tükröződnek a korábbi hagyományok: a Tamási kistérségben a mezőgazdasági jelleg, míg a Szécsényi kistérségben az ipari foglalkoztatás kizárólagossága. 2002-ben a két kistérségben a foglalkoztatási, inaktivitási és eltartotti arányok közel megegyeztek. A munkanélküliek aránya mindkét kistérségben meghaladta az országos átlagot (5,6%). Ugyanakkor a Szécsényi kistérségben nem csak ez a mutató, hanem a tartósan munkanélküliek aránya is túlhaladta az országos átlagot (46%) is.

1.táblázat A Tamási és a Széchenyi kistérség főbb statisztikai jellemzői 2002-ben

	Tamási kistérség	Szécsényi kistérség
Népességszám	43.188	20.477
ebből		
- 14 éves és fiatalabb	17%	18%
- 15-39 éves	31%	33%
- 40-59 éves	28%	27%
- 60 évnél idősebb	24%	22%
Foglalkoztatottak	13.237	6.075
ebből		
- mezőgazdasági	13%	4%
- ipari	40%	48%
- szolgáltatás	47%	48%
Munkanélküliek aránya	8,2%	9,8%
A tartósan munkanélküliek aránya a munkanélküliek körében	40,3%	48,8%
Inaktív kereső	16.147	7.858
Eltartott	11.705	5.421

Forrás: A területfejlesztési-statisztikai kistérségek fontosabb adatai, KSH, 2004

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

Tamási kistérségben a vizsgált települések hátrányos helyzetűvé válása a nyolcvanas évek közepén kezdődött el. Ennek első lépése volt, hogy körzetesítették a termelészövetkezeteket, majd az iskolákat, és végül a településeket is. Ezeket a változásokat és következményeiket (ingázás, elöregedő korszerkezet, tulajdonukat és foglalkoztatási funkciójukat elvesztett települések) a rendszerváltozás csak felerősítette és tovább mélyítette. Megszűntek a kistérség nagy ipari foglalkoztatói (bonyhádi Zománcgyár, simontornyai Börgyár) és a földkárptólás során a körzetesített termelészövetkezetek csaknem „kisemmizték” a társtelepüléseket. Ma a kistérség legnagyobb munkaadói: a Gyulaj Erdészeti Rt., amely felvásárolta a kárptólási földeket, a gyönki Szociális és Módszertani Központ, a női munkaerőt foglalkoztató budapesti magánkézben lévő gyönki varroda és egy-két nagygazda (Pincehely, Felsőnyék, Mucsi és Závod településeken), akik főként állattenyésztéssel foglalkoztak. A kistérség viszonylag jó mezőgazdasági adottságaiból eredően a – korábban jövedelemszerző - háztáji gazdálkodás ma is megmaradt, de már csak önellátó jelleggel. Az utóbbi három évben a kistérség településeiről is toboroztak Székesfehérvárra három műszakos betanított munkára nőket, de egy évnél tovább nem sokan bírták az ingázást. Talán nem véletlen, hogy a kistérséget a helyi köznyelv a „Dunántúl Szabolcsának” nevezi.

A Szécsényi kistérséget a kilencvenes évek közepére érte utol a gazdasági recesszió. Mivel Szécsény és a többi vizsgált települések (Endrefalva, Magyargéc, Nagylóc) lakosságának csak egy része dolgozott helyben és a többség ingázott Salgótarjánba, Balassagyarmatra, de még Budapestre is, ezért nemcsak a város gazdasági és foglalkoztatási helyzetének változásai befolyásolták az itt élők helyzetét. A kilencvenes évek második felében megszűnt Szécsényben a Lakatgyár, a Varroda, csökkentette létszámát a salgótarjáni Tűzhelygyár, a Síküveggyár, a balassagyarmati Kábelgyár és ekkor számolták fel a helybeli termelészövetkezeteket. Gyakorlatilag az itt élők többsége mindig is, több generációra visszamenően, ipari foglalkoztatott volt, ami a roma népességre is igaz. Ha valaki a Szécsényi kistérségében azt mondja, hogy „munkát keres”, akkor ez igazából gyári betanított munkát jelent. Tíz évvel a tömeges gyári elbocsátások után is a többség „gyári munkásként” definiálja magát. Jelenleg három nagyobb ipari munkaadó működik Szécsényben: a kb. 150 fős létszámmal működő Téglagyár, az 560 főt foglalkoztató Gyertyagyár (EuroCandle) és a volt BRG utódjaként működő, 1080 főnek munkát

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

adó Elektronikai és Mechanikai Kft., amely éppen 2003 nyarán bocsátotta el dolgozóinak nagy részét, és csökkentette foglalkoztatottainak létszámát 300 főre.

Mint a fentebbi adatok is bizonyítják, mindkét kistérség – ha más-más formában is, de - magán viseli a hátrányos helyzetű kistérségek valamennyi „stigmáját”. Ugyanakkor az adatok arra is felhívják a figyelmet – amit már korábbi vizsgálatainkban (BARTAL, 2001) is jeleztünk -, hogy a hátrányos helyzetű kistérségek sokkal inkább „egymásra hasonlítanak”, és közöttük az országra jellemző, sok tekintetben fennálló, nyugat-keleti regionális különbségek nem, vagy kevésbé érvényesülnek.

A szociális földprogramok mindkét kistérségben az extenzív programfejlesztés időszakában jöttek létre. A programok fejlődésében azonban meghatározó volt, hogy a Szécsényi kistérségben a programfejlesztés elején (1996-1997), míg a Tamási kistérségben pedig a vége felé (1999) indultak el a szociális földprogramok. Mint az alábbi, 2. táblázat adatai mutatják, a kilencvenes évek közepén indult programoknak több esélyük volt a programok tartósságát meghatározó „tőkefelhalmozásra”, mint az ezredforduló táján indult programoknak. 2004-re szinte minimálissá vált a programok központi támogatása.

2. táblázat A Tamási és Szécsényi kistérségben működő földprogramok évenkénti, központi támogatásai (ezer forintban)

SZÉCSÉNYI KISTÉRSÉG

Támogatott települések	Lakos	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Endrefalva	1210						1900	1900	1500	
Magyargéc	851	1500	1000	1300	2100	1500	1600	2100	800	
Nagylóc	1841		1500	2100	1500	1300	1600	1700	1500	1400
Szécsény	6894		1300	2000	2000	1700	2000	2000	2000	1600

TAMÁSI KISTÉRSÉG

Támogatott települések	Lakos	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.
Belecska	408				700	1600	3200	4000	3500	2100
Diósberény	444									
Szakadát	370				1700	1200	600			
Szárazd	277									
Varsád	493									
Mucsi	578									
Kisvejke	369				4000	1000	1000	850		
Závod	440									
Felsőnyék	1224						2000	2600	1700	500

Forrás: ISZCSEM

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

Szécsényben a kedvezményezettek a program keretében vetőmag, gépi szolgáltatás és növény-védőszer támogatást kapnak. Saját döntésük alapján választhatnak a burgonya vagy a kukorica termesztés között. Általában a burgonyát azok választják, akik a háztartási gazdálkodást, míg a kukoricát azok, akik a háztáji gazdálkodást szeretnék kiegészíteni az így megtermelt termékkel. A két növényi kultúra eltérő munkamennyiséget igényel (burgonya esetében heti 2-4, a kukorica esetében heti 4-6 órára becsülték a munkára fordított időt), de eltérő kedvezményezetti támogatást is jelent (burgonya esetében átlagosan 10-15.000 Ft-ot, míg kukorica esetében átlagosan 40 - 60.000 Ft-ot tett ki az éves támogatás mértéke). A programirányításnak legnagyobb problémát a program további fejleszthetőségének korlátai (a kevés önkormányzati föld) és a csökkenő központi támogatás jelentettek.

Magyargéc a kistérség referencia programjának számított. A program az önkormányzat tulajdonában lévő földeken működött 2003-ig, ahol a kedvezményezettek kukoricát illetve babot termesztettek. A vetőmag árához és a gépi szolgáltatás díjához szociális helyzettől függően kellett a résztvevőknek hozzájárulniuk. Az önkormányzat működtetett egy sertéstelepet is, ahonnan kedvezményes áron lehetett hozzájutni élőállathoz vagy tökehúshoz. A programban résztvevő romák aránya 84% volt.

Endrefalván a földprogramot az önkormányzat és a Kisebbségi Önkormányzat együtt működtette. A kedvezményezettek a programban kukorica termesztést folytattak, illetve csirkéket kaptak nevelésre. A programban résztvevő romák aránya 78% volt. *Nagylócról* sajnos részletesebb információink nincsenek, mert a polgármester asszonnyal nem sikerült a kapcsolatot felvenni. A válaszadók 70%-a volt roma származású.

Tamási kistérségben a *Diósberényért Közalapítvány* által működtetett program a kistérség volt sváb településeit (Szakadát, Szárazd, Varsád) fogta össze. A támogatottak első két évben egyrészt kacsákat kaptak továbbszaporításra (de a kedvezményezettek nagy része ezt felélte), másrészt a saját kertekbe telepített gyümölcsfákat, amik még három év után sem hoztak termést. A kedvezményezettek évi két hónapnál kevesebb időt fordítottak földprogramos tevékenységre, ami átlagban heti egy-két óra elfoglaltságot jelentett. 2000-ben a kedvezményezettek átlagosan 15.000 Ft, 2001-ben pedig átlagosan 11.000 forint értékben kaptak természetbeni támogatást (gyümölcsfákat és kacsákat). 2002-ben a Közalapítvány által működtetett program nem nyert

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

minisztériumi támogatást, ezért félig vegetáló állapotban volt, amiről a programban résztvevők nem tudtak, csak azt érzékelték, hogy „nincs semmi”.

A *Mucsi* gesztorsága alatt működő, önkormányzati irányítású kecskeprogram („a szegények tehene”) teljesen leépülőben volt 2002-ben, a három településről már csak 11 ember vett részt benne, akik az elmúlt évben már sem szakmai, sem pedig természetbeni (takarmány) támogatást nem kaptak. A programban kudarcához jelentősen hozzájárult, hogy nem volt megszervezve sem a kecsketej felvásárlása és értékesítése, sem a képzés, oktatás. *Felsőnyéken* 2002 elején indult a program 12 kedvezményezettel, akik fejenként 100 ezer forint értékben kaptak tápot, nyulakat és ketreceket. A program 2004-ig működött, mert egy nyúlvész során az állatállomány megtizedelődött.

A kutatásban vizsgált földprogramok közül a *Belecskáért Kht* szervezésében működő szociális földprogramot példaértékűnek találtuk abból a szempontból, hogy valójában egy második munkaerő-piacon megvalósuló, támogatott foglalkoztatássá fejlesztették a szociális földprogramot. Az önkormányzat tulajdonában lévő földeken gyümölcsstermesztés folyik (meggy, eper, cseresznye, szőlő), amiből a Kht-nak évi 1,2 millió tiszta bevétele van. A szekszárdi Munkakügyi Központtal közösen kidolgozott támogatási konstrukció lényege az, hogy évi 8-10 hónapra a Kht. minimálbéren foglalkoztatja a programban résztvevőket, akik heti 40 órában közhasznú munkásként dolgoznak (a bér 30%-át a program, 70%-át a Munkaügyi Központ fizeti). A téli hónapokban a programban résztvevők munkanélküli járadékot kapnak. Mind a program gazdálkodása, mind pedig szociális-foglalkoztatási jellege miatt a referencia programok között tartják számon.

A Tamási és Szécsényi kistérség földprogramjaiban résztvevők társadalomstatisztikai jellemzői

Mindkét kistérségben a programokban résztvevő válaszadók között a *nők voltak többségben* (a Tamási kistérségben a női-férfi kedvezményezetti arány 0,73 szoros, a Szécsényi kistérségben pedig 1,6 szoros volt). A Tamási kistérségben található kilenc szociális földprogram összes válaszadó résztvevője közül 21 éves volt a legfiatalabb és 78 éves a legöregebb kedvezményezett, az *átlagéletkor 45,3 év* körül alakult. A Szécsényi kistérségben található négy szociális földprogramban - a makrostatisztikai adatokhoz hasonlóan - a válaszadó résztvevők átlagéletkora

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

alacsonyabb, 43,7 év (itt a legfiatalabb résztvevő 17 éves, míg a legidősebb résztvevő 77 éves) volt. A kedvezményezettek zöme a 41-60 éves, illetve e fölötti korcsoportokból került ki, de figyelemre méltó, hogy a fiatal-középkorú korosztály aránya a Szécsényi kistérségben sokkal magasabb volt, mint a Tamási kistérségben.

A nemi és az életkori megoszlás a két kis térségben egymás inverzeként jelenik meg: a Tamási kistérségben a programok résztvevői többségében a 31-50 éves nőkből és a 41-60 év közötti férfiakból kerül ki, addig a Szécsényi kistérségben ez pont fordítva jellemző. (3.táblázat)

3. táblázat A Tamási és a Szécsényi kistérség szociális földprogramjaiban résztvevők megoszlása életkor és nem szerint

Tamási kistérség						
	20-30	31-40	41-50	51-60	61-	Összesen
férfi	13% (6 fő)	13% (6 fő)	30% (13 fő)	24% (11 fő)	20% (9 fő)	100% 45 fő
nő	21% (13 fő)	26% (16 fő)	23% (14 fő)	20% (12 fő)	10% (6 fő)	100% 61 fő
Szécsényi kistérség						
férfi	22% (14 fő)	37% (23 fő)	21% (13 fő)	16% (10 fő)	4% (3 fő)	100 % 63 fő
nő	16% (16 fő)	17% (17 fő)	31% (31 fő)	21% (21 fő)	15% (15 fő)	100% 100 fő

Iskolai végzettség tekintetében – a kistérségben működő szociális földprogramok kedvezményezettjei között - az általános iskolai végzettségük képviselték magukat a legnagyobb arányban (4.táblázat). Figyelemre méltó, hogy a Tamási kistérségben kétszer annyi a szakmunkásképzőt végzetek, illetve befejezett középiskolai végzettséggel rendelkezők aránya a programokban, mint a Szécsényi kistérségben.

4. táblázat A Tamási és a Szécsényi kistérség szociális földprogramjaiban résztvevők iskolai végzettség szerinti megoszlása

	8 általános alatt	befejezett 8 általános	szakmunkásképző	befejezett középiskola	Összesen
Tamási kistérség	9% (10 fő)	40% (42 fő)	37% (39 fő)	14% (15 fő)	100% 106 fő
Szécsényi kistérség	20% (32 fő)	55% (90 fő)	18% (30 fő)	7% (11 fő)	100% 163 fő

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

Az adatok közvetve tehát azt mutatják, hogy a Tamási kistérségben a befejezett 8 általános, illetve középiskolai végzettséggel rendelkező 31-50 éves nők, valamint a szakmunkás végzettségű 41-60 éves férfiak kerülnek be a rászorultsági elv alapján a földprogramokba. Ezzel szemben a Szécsényi kistérségben a 8 általános iskolai, vagy azzal nem rendelkező 41-60 év közötti nők, illetve a 31-50 év közötti férfiak alkotják a földprogramokban résztvevők többségét.

Általánosságban elmondható, hogy a *Tamási kistérségben* a szociális földprogramok kedvezményezettjei között a vizsgálat időpontjában – mind a férfiak, mind a nők esetében – *elsődlegesen a közhasznú foglalkoztatottak, valamint csökkent munkaképességűek/rokkantnyugdíjasok voltak többségben*, míg másodsorban a foglalkoztatott és nyugdíjas férfiak, illetve a tartósan munkanélküli és nyugdíjas nők vettek részt a programokban. A 41 - 60 éves férfiak esetében az elsődleges munkaerőpiacról való kikerüléshez életkoruk mellett egészségi állapotuk is hozzájárult.

Egészen más képet mutat a *Szécsényi kistérségben* élő kedvezményezettek foglalkoztatási helyzete: *a programokban résztvevő férfiak egy-egy harmada foglalkoztatott, illetve tartósan munkanélküli, míg a nők egy-egy ötöde foglalkoztatott, valamint nyugdíjas volt*. Ugyanakkor - a programok életkori bázisát alkotó – 31-50 éves korosztályokban a férfiak egyötöde, illetve közel egynegyede közhasznú foglalkoztatott volt, valamint a nők domináns korcsoportjaiban (a 41-60 évesek között) a tartósan munkanélküliek, a csökkent munkaképességűek/rokkantnyugdíjasok, illetve a nyugdíjas korúak képviseltették magukat nagyobb arányban.

Jól látható, hogy a szociális földprogramokba bekerülő résztvevők munkaerő-piaci státusza ma már más csoportokat fed le a két kistérségben, mint amely célcsoportokat a földprogramok központi koncepciója a kilencvenes évek elején meghatározott. Ezzel egyrészt ismét igazolva látjuk azt a korábbi megállapításunkat (BARTAL 2001:119), hogy a programok a helyi munkaerő-piaci sajátosságokat figyelembe véve tágítják a kedvezményezettek lehetséges körét (így például a Tamási kistérségben az összes kedvezményezett 52%-a csökkent munkaképességű/rokkantnyugdíjas és nyugdíjas vagy gyesen, gyeden, gyeten lévő, addig ezek a csoportok a Szécsényi kistérségben csak 44%-ban voltak jelen a programokban). *Másrészt a szociális földprogramok a kilencvenes évek végére részben a közhasznú munkavégzés terepeivé, részben pedig az alacsony jövedelmi helyzetű szociális (munkanélküliek, közhasznú*

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

foglalkoztatottak) és társadalombiztosítási ellátásból élő (nyugdíjasok, csökkent munkaképességűek, rokkantnyugdíjasok) természetes segélyezésének forrásaivá váltak.

A két kistérség földprogramjaiban résztvevők között a munkaútbeli különbségeket egyrészt az iskolai végzettség eltérései magyarázzák. Másrészt az, hogy míg a Tamási kistérségből a kivonult ipar után újak nem telepedtek meg, addig a Szécsényi kistérségben a kilencvenes évek második felében az olcsó, főként betanított munkára alapozó ipari foglalkoztatók (Gyertyagyár és az Elektronikai és Mechanikai Kft.) jelentek meg.

A Tamási kistérségben a programokban résztvevő *közhasznú foglalkoztatottak* 41%-a és *munkanélküliek* fele a kilencvenes évek végére vesztette el munkahelyét. Figyelemre méltó, hogy a kilencvenes évek elején a gyesen és/vagy gyeden lévők, valamint a pályakezdők volt az a két „rizikó-csoport”, amely a kilencvenes évek végére a közhasznú foglalkoztatottak és a munkanélküliek jelentős bázisát adta.

A szociális földprogramokban résztvevők munkaútjának elemzése a Szécsényi kistérségben azt mutatja, hogy munkaerő-piaci szempontból a leghátrányosabb helyzetben azok voltak/vannak, akik, ma közhasznú munkásként vagy emellett vesznek részt a programokban. Ezek az emberek – főként nők - „beleszorultak” ebbe a helyzetbe, és számukra a „kitörési” pontot a kilencvenes évek közepén még a gyes/gyed jelentette, ma már pedig a leszázalékolás/rokkantnyugdíjazás.

A Tamási és Szécsényi kistérség földprogramjaiban résztvevők tipikus jellemzői

A két kistérség szociális földprogramjaiban résztvevők tipikus jellemzőit – a minta sajátosságai alapján - klaszterelemzéssel állítottuk fel. A klaszterképzésnél hat olyan változót (átlagos egy főre jutó jövedelem⁵, a közös háztartásban élők, az aktív korú - 18-60 év közötti - foglalkoztatottak, illetve munkanélküliek, valamint a 0-6 és 6-18 éves eltartott gyermekek száma) vettünk figyelembe, amelyek erős klaszterképzőnek bizonyultak. Mindezek alapján a szociális földprogramban résztvevők négy tipikus csoportját sikerült meghatározni: az idős inaktívokét, a kétkeresős, a munkanélküli/egy keresős családokét, illetve a kisgyermekes nagycsaládokét (5.táblázat).

⁵ A kérdőíves megkérdezés során az egyhavi családi jövedelemre intervallumok (30-50, 51-70, 71-90, 91-110, 111-130, 131-150 és 151-200 ezer forint) alapján kérdeztünk rá. A számítások során az egyes intervallumok közepét vettük és ennek alapján számoltuk ki az átlagos egy főre jutó családi jövedelmet.

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben –
a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

5. táblázat A Tamási és a Szécsényi kistérség szociális földprogramjaiban résztvevők tipikus csoportjai és jellemzőik

Klaszterképzők	Klaszterek – Tamási kistérség			
	<i>Idős inaktívok</i>	<i>Kétkeresős családok</i>	<i>Munkanélküli/egy keresős családok</i>	<i>Kisgyermekes nagycsaládok</i>
Átlagos egy főre eső havi jövedelem	29 928, 1	21 809, 9	16 261, 7	16 412, 6
Közös háztartásban élők	2, 0	4, 3	3, 9	4, 2
Aktív korú (18-60 év közötti) foglalkoztatottak	0, 4	2, 1	0, 8	0, 9
Aktív korú (18-60 év közötti) munkanélküliek	0,1	0,0	1,3	0,0
0-6 éves eltartott gyermek	0,0	0,1	0,2	1,7
6-18 éves eltartott gyermek	0,1	1,3	1,2	0,3
átlagéletkor	55 év	41 év	43 év	31 év
klaszter taglétszáma (fő, a minta %-a)	33 fő 32%	28 fő 27,2%	33 fő 32%	9 fő 8.7%
Klaszterképzők	Klaszterek – Szécsényi kistérség			
	<i>Idős inaktívok</i>	<i>Kétkeresős* családok</i>	<i>Munkanélküli/egy keresős családok</i>	<i>Kisgyermekes nagycsaládok</i>
Átlagos egy főre eső havi jövedelem	33 182,4	22 980,8	14 246,9	13 497,0
Közös háztartásban élők	2,1	4,6	4,9	6,0
Aktív korú (18-60 év közötti) foglalkoztatottak	0,4	1,6	0,5	0,6
Aktív korú (18-60 év közötti) munkanélküliek	0,3	0,3	1,7	0,6
0-6 éves eltartott gyermek	0,1	0,4	0,4	2,6
6-18 éves eltartott gyermek	0,1	1,3	1,3	1,0
átlagéletkor	53,2	40,6	41 év	33,6 év
klaszter taglétszáma	53 fő 32,5%	52 fő 32%	35 fő 21,5%	23 fő 14,1%

* keresők alatt a “valódi” és a közhasznú foglalkoztatottakat együtt szerepeltetjük

Az *idős inaktívok* csoportját gyermektelen, általában kétfős családok alkották. További jellemzője ennek a csoportnak, hogy az idetartozó családok 70%-ában (Tamási kistérség) és 72%-ában (Szécsényi kistérség) legalább egy nyugdíjas, illetve több mint kétharmadában

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

(Tamási kistérség) és valamivel több, mint felében (Szécsényi kistérség) legalább egy rokkant nyugdíjas él. Az átlagos egy főre jutó jövedelem – a vizsgált csoportok közül - mindkét kistérségben itt volt a legmagasabb, de összehasonlításként érdemes megjegyezni, hogy az átlagnyugdíj a Központi Statisztikai Hivatal szerint 2002-ben 47 561 Ft, 2003-ban 54 905 Ft volt. Azok az idős inaktívak, akik tehát mindkét kistérségben a szociális földprogramokban részt vesznek messze az átlagos nyugdíjas viszonyok alatt élnek, és *számukra a programok fontos kiegészítő támogatást jelentenek (akár természetben, akár pedig a megtermelt javak értékesítése által).*

A *kétkeresős családokként* jellemzett csoportot olyan családok alkották mindkét kistérségben, ahol iskoláskorú, ritkábban kisebb (0-6 éves) gyermekeket neveltek és az átlagos családszám 4-5 fő volt. Ezekben a családokban található a „valódi” és közhasznú foglalkoztatottak 70%-a. Az átlagos egy főre jutó jövedelem (Tamási kistérségben 21 810 Ft, Szécsényi kistérségben 22 981 Ft) ebben a csoportban csak némiképp haladta meg a nyugdíjminimumot (ami 2002-ben 20 100 Ft, 2003-ban pedig 21 800 Ft volt). *A „kétkeresős” családok számára a szociális földprogram egyrészt a közhasznú foglalkoztatás egyik lehetősége, másrészt „kiadáskímélő” természetbeni támogatást jelent.*

A *munkanélküli/egy keresős családok* a gyermekek száma és a családnagyság tekintetében nem sokban tért el a „kétkeresős családoktól”. Ennek a csoportnak a fő jellemzője volt, hogy csak minden második családban találtunk egy keresőt, de munkanélküliből családonként akár kettőt is. Ebből következően ezekben a családokban az átlagos egy főre jutó jövedelem sem a nyugdíjminimumot nem érte el, és messze alul maradt a 2000-es létminimum összegénél (25 580 Ft-nál) is. További sajátossága volt ennek a csoportnak, hogy míg a Tamási kistérségben ide tartozott a munkanélküliek 100%-a, valamint ezen családok egyötödében él rokkantnyugdíjas és közel egyharmadában gyesen/gyeden lévő, addig a Szécsényi kistérségben a munkanélkülieknek csak valamivel több mint a fele található itt, illetve közöttük némileg kisebb arányban voltak rokkantnyugdíjasok (17%) és gyesen/gyeden lévők (23%). Megállapítható, hogy *ezen családok számára a szociális földprogram nem „kiadáskímélő” természetbeni támogatás, hanem a segélyek mellett „legalább van mit enni” egyik lehetősége.*

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

A *kisgyermekes nagycsaládok* helyzete a két kistérségben abban megegyezik, hogy itt volt a legalacsonyabb az átlagos egy főre jutó jövedelem (16 412, illetve 13 497 Ft) és a legalacsonyabb az átlagéletkor, de minden más változó tekintetében némi eltérés mutatható ki.

A Tamási kistérségben a szociális földprogramokban résztvevő válaszadók 9%-a tartozott ebbe a csoportba. Ezekben a családokban a közös háztartásban élők száma általában négy fő volt, ahol két kisebb korú (0-6 éves) gyermeket neveltek, és amelyekben egy foglalkoztatott, illetve egy gyesen/gyeden lévő élt. A családok alacsony jövedelmi helyzetét részben az magyarázza, hogy a kisgyermekes anyák a gyed-e is igen alacsony, mivel a gyermekek születése előtt vagy minimálbért kerestek vagy pedig munkanélküliek voltak és így csak méltányossági gyedre voltak jogosultak. *Számukra a szociális földprogram inkább „kiadáskímélő” támogatás, ugyanakkor a programban való részvétellel anyagi helyzetükön nem tudnak javítani.* A Szécsényi kistérségben a kisgyermekes nagycsaládokban általában 6 fő élt együtt, három kisebb és egy idősebb gyermeket nevelve, ahol az aktív korúak gyesen/gyeden vannak (87%), illetve foglalkoztatottak (35%) vagy munkanélküliek (17%) voltak. A gyesen/gyeden lévők valamivel kevesebb, mint a fele rendszeres gyermekvédelmi támogatást kapott a családi pótlékon kívül. Esetükre teljes mértékben igaz Kónig Éva megállapítása (KÖNIG 2004:42) miszerint: ”a gyermekek után járó...segély összege nem alkalmas a szülők hiányzó jövedelmének pótlására, vagyis a gyermekek támogatásával nem kezelhető a szülők és így a gyermekes családok szegénysége.” Ugyanez mondható el a szociális földprogramokról is, mivel *ennél a csoportnál a „megélhetést nyújtó” természetbeni támogatás jellegénél fogva nem pótolja és nem is pótolhatja a hiányzó jövedelmeket.* Valamennyi mutató alapján megállapítható, hogy a vizsgált típusok közül az ebbe a csoportba tartozók a halmozott szegénység, a társadalmi kirekesztettség összes jellemzőjével (Havasi 2002) leírhatók.

A Szécsényi kistérség négy szociális földprogramjában 102 fő (63%) *roma származású válaszadó* vett részt. Korosztályi megoszlásuk a kistérségi minta adatait követi, nevezetesen a programban résztvevő férfiak 64%-a a 21-40 éves, míg a nők 54%-a a 41-60 éves korosztályból került ki. Iskolai végzettség tekintetében - a kistérségi mintához képest - közöttük a 8 általános alatti iskolai végzettségűek (24%) és a 8 általános végzettek (64%) felülreprezentáltak, míg a szakmunkás végzettségűek (13%) alulreprezentáltak voltak. A vizsgálat idején 35%-uk volt

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

(„valódi” vagy közhasznú) foglalkoztatott, 26%-uk munkanélküli, 15% élt rokkantnyugdíjból, 9% nyugdíjas és 14% gyesen/gyeden lévő volt. A munkanélküliek valamivel több mint a fele 31-50 év közötti volt. A klaszterelemzés során a roma származásúak 22%-a tartozott az „idős inaktívak”, 32%-a a „kétkeresős családok”, 26%-a „munkanélküli/egy keresős családok” és 18%-a „kisgyermekes nagycsaládosok” közé⁶. Azonban e két utóbbi csoportba tartozók 77%-a, illetve 83%-a roma származásúak közül került ki, tehát a két legrosszabb anyagi és szociális helyzetű kategóriában a romák aránya messze felülreprezentált volt. (Eredményeinket erősíti, hogy KEMÉNY-JANKY (2003) hasonló jövedelmi megoszlásról számolnak be kutatásukban.) A „kisgyermekes nagycsaládosok” csoportjában a két kistérség eltérő jellemzőit tehát a roma-nem roma arányok magyarázzák. Adataink szerint a roma családok 54%-a (az idős inaktívak és a kétkeresős családok) számára a szociális földprogramok „kiadáskímélő” természetbeni támogatást nyújtanak. Ezzel szemben az „egykeresős/munkanélküli” és a „kisgyermekes nagycsaládoknak” (46%) a szociális földprogram elégtelen támogatási forma, számukra egy komplexebb foglalkoztatási, szociális, reintegráló programra lenne szükség.

Hogyan tovább szociális földprogram?

A szociális ellátórendszer átalakításakor és új koncepciójának kialakításakor, ha valahol, akkor a szociális földprogramok esetében van a leginkább szükség a kistérségi szemléletre, amit úgy véljük, adataink is markánsan bizonyítanak.

Kutatási eredményeink azt erősítik, hogy a rurális válságtérségekben működő szociális földprogramok részben a közhasznú munkavégzés terepeivé, részben pedig az alacsony jövedelmi helyzetű szociális és társadalombiztosítási ellátásokból élők természetes segélyezésének forrásaivá váltak. Ugyanakkor Tardos Katalin vizsgálata (TARDOS 2004) arra hívja fel a figyelmet, az önkormányzatok által szervezett foglalkoztatási formákban 1999 és 2003 között egynegyedére csökkent a közhasznú munkában foglalkoztatottak aránya. Az önkormányzatok egyre kevésbé érdekeltek a közcélú munka megjelenése után – akár a földprogramok esetében is – a közhasznú munkavégzés szervezésében.

⁶ A Szécsényi kistérségben a nem roma családok 50%-a tartozott az „idős inaktívak” 31%-a a „kétkeresős családok”, 13%-a az „egykeresős/munkanélküli családok” és 7%-a „kisgyermekes nagycsaládok” közé.

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

Másrészt - az előbbiekből is következően - a szociális földprogramokban résztvevők összetétele társadalmi, szociális szempontból egyre kevésbé homogén csoportokat ölel fel. Az igen különböző helyzetű csoportok számára a szociális földprogramok más-más támogatási jelleget öltenek. Vizsgálataink szerint a résztvevők egy jól körülírható csoportja (az „idős inaktívok” és „kétkeresős iskoláskorú gyermeket nevelő” családok) számára ma a szociális földprogramok „kiadáskímélő” természetbeni támogatást nyújtanak, ami ezen csoportok jövedelmi viszonyait nézve egyáltalán nem lebecsülendő és nélkülözhető támogatás. Ugyanakkor a „munkanélküli/egykeresős”, illetve a „kisgyermekes nagycsaládok”, (valamint a vizsgált roma népesség közel fele) számára - ahol a halmozott szegénység és a társadalmi kirekesztettség minden jellemzője megtalálható - a szociális földprogram elégtelen támogatási forma, részükre egy komplexebb foglalkoztatási, szociális, reintegráló programra lenne szükség.

A programok gyakorlati megvalósulása és kedvezményezettek helyzete tehát azt mutatja, hogy nem lehet a „régimódon” gondolkodni a szociális földprogramok szociális ellátórendszerben betöltött szerepéről, változtatni kell az eddigi gyakorlaton. Ráadásul – mint a bemutatott támogatási adatok is bizonyítják – 2004-től, az Uniós csatlakozással új kihívások jelentek meg. Az állami (központi) költségvetési forrás jelentős csökkenése okán a szociális földprogramoknak jelentős többletforrásokra lenne szükségük. Az EU-s támogathatóság szempontjából azonban alapvetően két ellenérv fogalmazódik meg:

- A szociális földprogram lényegében mezőgazdasági támogatás, amely az Unió agrárgazdasági szabályozása alá esik, s így azok a támogatási formák érvényesek rá, nem pedig a humán erőforrás-fejlesztést (képzést, foglalkoztatást) támogató Európai Szociális Alapé.
- A szociális földprogram egy rossz hatékonyságú, eredménytelen foglalkoztatási program, mert a résztvevő munkanélküliek a programban való részvétel után nem képesek a nyílt munkaerőpiacon elhelyezkedni.

Ugyanakkor, épp az Uniós nyelvhasználat, megközelítésmód kínál a program számára továbblépési irányokat: a szociális gazdaság fogalma, a vidék (értsd: nem város) megtartóerejének, a vidéki népesség életminőségének javítása olyan „hívószavak”, amelyekre a földprogram központi fejlesztésének érdemes lenne felfigyelnie. A képzési elem hangsúlyosabbá

Bartal Anna Mária

Az aktív szociálpolitikai megoldások hatásai és eredményei a rurális térségekben – a szociális földprogramok kedvezményezettjeinek helyzete alapján (2002-2005)

tételével, a térség gazdasági életébe való szervezesebb integrálással, a partnerség megjelenítésével lehet/ne lépéseket tenni ebbe az irányba.

A szociális szakemberek előtt álló egyik legfőbb kihívás azonban az, hogy megértsék a Strukturális Alapok azon logikáját - ami az EU, mint gazdasági közösség lényegét érinti miszerint: úgy kell fejleszteni a szociális területet, hogy az mindig szolgálja a növekvő foglalkoztatottságot, és ezzel a gazdasági fejlődést. Ez utóbbi az EU egyik fő prioritása – tetszik, vagy nem - minden más, így a beillesztés politikája (ill. a kirekesztés elleni küzdelem) ez után, illetve ezt figyelembe véve kell, hogy megvalósuljon.

Irodalom

Bartal Anna Mária (1998): Szociális+föld+program= szociális földprogram? Valóság, 9.sz.

Bartal Anna Mária: (2001): A szociális földprogramok - avagy az aktív foglalkoztatás- és szociálpolitika alternatívái a rurális térségekben, Civitalis Egyesület, Budapest.

Bartal Anna Mária (2003) :Támogatva?! (az OTKA kutatás keretében készült kézirat) 25.old

Havasi Éva (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon, Szociológiai Szemle 4.

Jelentés a helyi önkormányzatok által igényelhető 1998. évi központosított előirányzatok felhasználásának ellenőrzéséről, Állami Számvevőszék, www.asz.hu

Kemény István-Janky Béla (2003): A cigányok foglalkoztatottságáról és jövedelmi viszonyairól, Esély, 6.

König Éva (2004): A segélyezés Bermuda-háromszöge, Esély, 1.

Sziklai István (2005): Hogyan tovább, szociális földprogram? (az OTKA kutatás keretében készült kézirat) 25 oldal

Szoboszlai Zsolt (1999): A szociális földprogram hatékonyságáról, Esély 1.

Szoboszlai Zsolt (szerk.) (2001) Szociális földprogramok Magyarországon, Esély Regionális Szellemi Forrásközpont, Szolnok.

Szoboszlai Zsolt (szerk.) (2003): Cigányok a szociális földprogramban, Gondolat Kiadó, Budapest.

Tardos Katalin (2004): Önkormányzati munkaerőpiac és a roma munkanélküliek (kézirat)

Tardos Katalin (2005): Foglalkozási diszkrimináció egy magyarországi kistérségben. In:

Munkanélküliség, inaktivitás, munkahelyteremtés, foglalkoztatáspolitikai. Coping Datorg 69-89.o.